

Štrukturálne fondy EÚ a riešenie rómskeho problému

1. Historický pohľad na rómske etnikum

Rómovia (po rómsky: rom – „muž“, „človek“), je súhrnné označenie etník zo severnej Indie, odkiaľ sa začali sťahovať okolo 3. storočia. Členovia hovoria po rómsky a majú spoločné kultúrne rysy. Dnešní príslušníci tohto národa žijú ako menšiny vo väčšine štátov Európy. Rómovia hovoria spoločným jazykom – rómčinou.

V rómčine je pojem Róm len označenie pre Rómov v strednej a východnej Európe. Sami seba nazývajú už spomenutým slovom Rom alebo Manush čo znamená Človek, ale sú známi aj ako Atzigan alebo Atsigan, teda kočovník, z čoho pochádza slovenské Cigán, nemecké Zigeuner, maďarské Cigány, či talianske Zingaro. Na kongrese v Göttingene, v roku 1981, sa účastníci Medzinárodnej rómskej únie dohodli, že na označovanie tejto etnickej skupiny sa má používať termín Rómovia.

1.1. Obdobie pred 2. svetovou vojnou

Dlho pretrvával mylný názor, že Rómovia pochádzajú z Egypta a tento názov sa používa od 15. do 18. storočia. Dodnes sa tento termín zachoval v modifikovanej podobe vynechaním začiatočného „e“ (v španielčine Gitano, v angličtine Gypsy v chorvátčine Jedupak - Jedupta = Egyptan). Zvláštnosťou je francúzština, kde okrem Tsigane existuje výraz Bohémien, čo zodpovedá historickému faktu, že Rómovia do Francúzska prišli z Čiech v prvej polovici 15. storočia.

Rómovia žijú v Európe (najmä v Česku (asi 2%), na Slovensku (asi 4%), v Maďarsku (asi 4%), v Rumunsku (asi 4%) a Inde), v Ázii (najmä v Iráne, Turecku, Afganistane, Sýrii), menšie skupiny v severnej Afrike, v Amerike a Austrálii.

Podľa rady Európskej únie (ďalej len EÚ) v Európe žije 10-12 miliónov Rómov a krajinách v strede Európy (Slovensko, Rumunsko, Bulharsko, Srbsko, Turecko) tvoria 5% populácie. Podľa rady EÚ Rumunsko predstavuje štát s najväčším počtom rómskych občanov v roku 2002 odhadovali ich počet na 1,2 mil. až 2,5 mil. Bulharsko, Španielsko a Maďarsko

majú okolo 800 tisíc Rómov. Srbsko a Slovensko 520 tisíc, Francúzsko a Rusko do 400 tisíc a vo Francúzsku je ich milión.¹²Problémom pri určovaní ich počtu je, že sa pri sčítaní sami hlásia k iným národnostiam. Na Slovensku odhadom žije asi 450 000 Rómov, pričom definícia Róma nebola nevyhnutne etnická, ale len „Róm, tak ako ho definuje väčšinová populácia“.

Pôvod Rómov sa spája s kastou Páriá na juhu Indie.

Rómovia v Indii patrili k tamojšej najnižšej kaste (domovia či čandalovia). Odišli odtiaľ asi pred 1000 rokmi. Existujú rôzne dohady, prečo Rómovia odišli zo svojej pravlasti.

Časť odborníkov sa domnieva, že to mohli byť sociálne podmienky – časté suchá a s nimi spojený nedostatok potravy. Iní predpokladajú, že sa chceli vymaniť z prísne kastovne delenej indickej spoločnosti. Sťahovanie trvalo celé obdobie stredoveku a v podstate sa nikdy neskončilo. V 5. storočí n.l. sa Rómovia usadzovali v Perzii a Sýrii, okolo r.1300 v juhovýchodnej Európe (Grécko, Maďarsko, Rumunsko, Srbsko) a od r.1400 v západnej Európe (Francúzsko, Nemecko, Holandsko, Švajčiarsko, Španielsko). V súčasnosti ich nájdeme v každej európskej krajine a takisto v severnej Afrike, na Blízkom východe, Južnej Amerike, USA a Kanade. Za najstaršiu zmienku o Rómoch (Cigánoch) v Európe a súčasne prvý záznamoch dnes najrozšírenejšieho označenia, bádatelia podľa J.Cangára (2003) považujú zápis z roku 1100 v kláštore na vrchu Athos, na gréckom polostrove Chalkidiké, v ktorom sa spomína skupina ľudí, známych ako Athsinganos. Pramene zo 14. Storočia dokazujú, že v tom čase už žili Cigáni na celom Balkáne a v strednej Európe. Prvým Cigánom umožnil príchod Ondrej II., keď sa v roku 1219 vrátil zo svojej nevydarenej križiackej výpravy. V 13. storočí bolo už v Uhorsku veľa Cigánov a ich prítomnosť v 14. storočí je bez akýchkoľvek pochybností. Adaptačné schopnosti boli pre rôzne skupiny odlišné, rovnako ako spôsob obživy. Niektorí Cigáni boli prijatí do armády ako kováči, muzikanti, vojaci a vo výnimočných prípadoch boli aj oni – za vojenské zásluhy – povýšení až do šľachtického stavu. Miestami vznikali aj samostatné cigánske dediny. Aj keď nie je známe, či išlo o roľníkov, je zdokumentované, že časť Rómov žila usadlíckym spôsobom života. Keďže remeselná výroba bola v stredoeurópskych mestách relatívne na vysokej úrovni, cigánski

¹Európska rada: *WorkingwithRoma to improvetheirownlives*. Dostupne na internete: http://www.coe.int/T/DG3/RomaTravellers/Default_en.asp.

²Európska rada: *Economic and employmentproblemsfaced by Roma/Gypsies in Europe*. Dostupne na internete:http://www.coe.int/t/dg3/romatravellers/Source/documents/mgsrom/MGSROM%281999%295revEconomieEmploi_en.pdf

kováči a iní remeselníci sa mohli uplatňovať vo vidieckom prostredí či už v postavení slobodných ľudí alebo poddaných na zemepanských majetkoch. Cigáni, ktorí pracovali a živili sa rôznymi službami prevládali, aj keď sa našli skupiny bez pracovných tradícií. Európske obyvateľstvo bolo k Rómom spočiatku zhovievavé – prijímalo ich ako kajúcich kresťanských pútnikov, za ktorých sa vydávali. Jednotlivé kočujúce skupiny si nechávali európskymi feudálmi vystavovať rôzne ochranné listiny, ktorými sa potom preukazovali v iných krajinách. Rok 1427 však priniesol zásadnú zmenu, keď ich parížsky arcibiskup exkomunikoval z cirkvi. Práve odvtedy prišlo k zmene postoja európskeho obyvateľstva. Začali sa štyri a pol storočia krutej diskriminácie. Na Slovensku bol vzťah k nim pravdepodobne prívetivejší, avšak nie je to podložené, môžeme to dedukovať len z hustoty osídlenia a možno to sledovať až po súčasnosť. Koniec 18. storočia, známy ako osvietenstvo, preniklo aj na Slovensko cez normatívne akty a výnosy Márie Terézie a Jozefa II. Cieľom bola asimilácia rómskeho obyvateľstva (zákazy kočovania, používanie vlastného jazyka, uzatváranie vzájomných sobášov). Nariadenia Jozefa II. boli zamerané na vzdelávanie a christianizáciu Rómov. Za pozitívne môžeme pokladať akceptáciu Rómov ako reálnej zložky obyvateľstva, hoci práve týmto programom prispôsobovania sa začal zásah do ich zvykového práva a ich tradičného spôsobu života. V 19. storočí dochádza k násilnému zániku ich tradičných remesiel a služieb i k narušeniu územnej integrity.

V roku 1873 prebehol na území dnešného Slovenska súpis Rómov, bez striktného vopred dohodnutých pravidiel, koho považovať za Róma a na konkrétnej obci. Podľa zistení sčítania žilo na území Uhorska 274 940 Rómov, čo bolo 1,8% všetkých obyvateľov krajiny. Vynechaní zo sčítania však boli Rómovia z Budapešti, pričom sa ich počet odhadoval asi na 1 500. Na území súčasného Slovenska, patriaceho v tomto období do Uhorska, žilo približne 40 až 42 000 Rómov. Najväčšie rómske komunity žili v okolí Šamorína, Nitry, Komárna, Nových Zámkov, Levíc, Lučenca, Rimavskej Soboty, Rožňavy, Košíc a Kežmarku. Sú to územia, na ktorých aj v súčasnosti žije najväčšia časť rómskej populácie na Slovensku.

V celom Uhorsku len v 23% obcí, v ktorých žila rómska populácia, navštevovali pravidelne rómske deti školu, nepravidelne v 10% obcí a vôbec nenavštevovali v 67% obcí. V školopovinnom veku bolo asi 60 tisíc rómskych detí, pričom až 69,15% z nich školu nenavštevovali. Medzivojnová Československá republika umožnila samotným Rómom prihlásiť sa ku svojej rómskej etnicite, ale opäť majorizáciou problému „kočovných“ Rómov, prostredníctvom zákona o potulných Cigánoch (1927), k riešeniu tzv. „cigánskej otázky“ príliš neprispela. Zákon len vymedzoval, kto sú potulní Cigáni: „...Cikáni z miesta na

místosetoulající a jiní tuláci práce sešitíci, kteří po cikánskužijí...” . Tento zákon a jeho vykonávacie nariadenie predstavovali singulárnu legislatívnu úpravu, odporujúcu ústave. Zákon umožňoval škálu represívnych postupov a zákazov štátnej správy voči nim. Sociálna stránka zostala v pozadí, čo malo za následok postupné zanikanie tradičných spôsobov obživy a výrazný populačný nárast. Obmedzením územného pohybu a rozptylu sa ešte viac prehĺbila chudoba, bieda a aj sociálna zaostalosť rómskeho obyvateľstva. Štát vnímal Rómov ako sociálnu a kriminálnu skupinu.

1.2. Obdobie 2. svetovej vojny

Už pred druhou svetovou vojnou Rómovia reprezentovali sociálne a kultúrne marginalizovanú menšinu bez majetku a s nízkym vzdelaním. Žili po väčšinou v zlých sociálnych podmienkach v osadách, ktoré boli na okraji spoločnosti. Do hospodárstva a politiky zasahovali len minimálne, takmer vôbec. Sociálno-štruktúrnym základom rómskej politiky boli rodové pospolitosti.

Obdobie II. svetovej vojny sa vo vzťahu k Rómom prejavilo aplikáciou teórie rasizmu. Na základe sociálnych charakteristík Rómov a neskôr na základe tzv. menejcennosti rasy, dochádzalo až k fyzickej likvidácii rómskeho obyvateľstva, a to najmä v koncentračných a vyhladzovacích táboroch na území dnešného Poľska. V špeciálnom koncentračnom tábore v Osvienčime zahynulo asi 6-7 tisíc Rómov z územia vtedajšieho Protektorátu Čiech a Moravy. Na Slovensku sa budovali pracovné tábory pre asociálov a Cigánov v Hanušovciach nad Topľou, Dubnici nad Váhom, Nižnom Hrabovci a inde. Po obsadení Slovenska nemeckou nacistickou armádou po Slovenskom národnom povstaní v roku 1944 prišlo na mnohých miestach k masovému vyvraždeniu Rómov a k vypáleniu niektorých rómskych osád Nemeckou armádou, aj za výpomoci aj Hlinkových gárd, teda Slovákov. Rómsky holokaust „poraimos“ ostatne už navždy najtemnejším obdobím života Rómov v Európe.

Obdobie po roku 1945 bolo charakteristické štátnymi opatreniami voči tomuto etniku. Riešenie tohto problému nebolo pokladané za prioritné. Košický vládny program deklaroval rovnoprávnosť menších žijúcich na území Československa, no realita bola iná. Národná svojbytnosť nebola akceptovaná ani žiaduca. Po vojne sa Rómovia stretávali s diskrimináciou a represívnymi praktikami. V spoločnosti panovali voči tejto marginalizovanej skupine obyvateľstva predsudky a averzia.

1.3. Obdobie socializmu

Mnohí z Rómov dúfali, že príchodom ľudovej demokracie sa ich sociálna situácia na Slovensku zlepší. Socializmus bol charakteristický snahou o asimiláciu Rómov do spoločnosti. Východiskom sa stala úplná likvidácia kočovného alebo polokočovného spôsobu života a ich trvalé usadenie, od roku 1958 zakotvené i právne. Jednalo sa o zákon 74/1958 Z.z., ktorý zakazoval kočovanie. Príkladom bolo napr., že zotrvanie pri kočovnom spôsobe života bolo po 1.marci 1959 pod hrozbou sankcií. Po siedmich rokoch od vydania vyššieho uvedeného zákona sa ukázalo, že direktívna politika štátu na riešenie tzv. cigánskeho problému³ nepriniesla želané výsledky, tak sa vláda rozhodla použiť ešte prísnejšie spôsoby. Vládou bola vytvorená koncepcia rozptylu a odsunu Rómov z miest ich vysokej koncentrácie. Vznikol garant komplexného prístupu z celoštátneho hľadiska – Vládny výbor pre otázky cigánskych obyvateľov a orgán zodpovedný za aplikáciu koncepcie – Komisia predsedníctva SNR pre otázky cigánskych obyvateľov. Pre toto obdobie je príznačný paternalizmus, ktorý spočíval v likvidácii rómskych chatrčí a osád, vo výchove rómskej mládeže a zabezpečení školskej dochádzky rómskych detí. Zamestnanosť práceschopných Rómov nebola prioritou.

Pozdvihnutie Rómov sa malo dosiahnuť rozbitím ich tradičných i novovzniknutých komunít, čo bolo odsúdené na neúspech. Začlenenie do tzv. „normálnej spoločnosti“ a nezájum o to, čo sa deje vo vnútri komunity, znamenalo len zmätenosť umelým režimom, kde Rómovia stratili svoje sociokultúrne charakteristiky a návyky.

Režim reagoval negatívne na akýkoľvek náznak snahy o faktické zrovnoprávnenie rómskeho etnika. Príkladom môže byť zamietnutie založenia kultúrno-spoločenskej organizácie Združenie slovenských Cigánov. Nakoľko však neboli akceptovaní ako národnosť, bola snaha o založenie tejto kultúrno-spoločenskej organizácie zamietnutá.. V roku 1968 vznikol slovenský Zväz Cigánov, ktorý však predstavoval len nástroj riadenej asimilácie. Takáto politika, ktorá znemožňovala zaradenie do spoločnosti, zabránila participácii Rómov na spolurozhodovaní o svojom vývoji a viedla k sociálnej odkázanosti na štáte.

Problém spôsobovala aj politika vzdelávania. Hlavnú rolu tu zohralo hromadné preradovanie rómskych detí do osobitých škôl s odôvodnením ich mentálnej retardácie, pričom skutočným problémom bola ich jazyková bariéra. V školskej praxi sa taktiež prejavila

³Pozn. autorov: *Pojem rómska/cigánska problematika je vzhľadom svojmu pejoratívnemu nádychu používaný minimálne*

výrazná politika asimilácie.. Výsledkom boli ďalšie generácie nekvalifikovaných Rómov, čo ešte väčšmi zvýraznilo rozdiely medzi slovenským obyvateľstvom a Rómami a s tým spojená nezamestnanosť a prehľbovanie marginalizácie.

Sociálne práva boli jedným zo základných nástrojov tzv. „ľudovej demokracie“ Táto nezodpovedná sociálna politika bola výsledkom toho, že Rómovia sa po páde socializmu nedokázali odraziť odo dna spoločnosti. Je potrebné si uvedomiť, že to bolo spôsobené novou stratifikáciou spoločnosti a novo definovanými sociálnymi vzťahmi, do ktorých sa Rómovia nedokázali začleniť.

Po druhej svetovej vojne sa politika štátu orientovala na rôzne formy asimilácie Rómov s majoritným obyvateľstvom. V roku 1958 bol vydaný zákon č. 74/1958 Z.z o trvalom osídlení kočujúcich a polokočujúcich osôb, ktorý násilne zamedzil pohyb tej časti rómskeho etnika (asi 5-10%), ktorá dovtedy kočovala. Pokračovalo sa aj v likvidácii ich tradičného spôsobu života. Kolektivizáciou a vznikom družstiev zanikli tradičné sezónne práce, čím zanikla ekonomická a sociálna prepojenosť rómskeho a vidieckeho obyvateľstva. V dôsledku izolácie od možností stabilného ekonomického zabezpečenia sa prehľbovali rozdiely v životnej úrovni medzi rómskym a ostatným obyvateľstvom. Tzv. cigánska otázka bola zameraná na dôslednú asimiláciu a opatrenia štátu sa orientovali prevažne len na problémy bývania, na likvidáciu zaostalých rómskych osídlení a na rôzne formy sociálnej podpory.

Špecifické rómske kultúrne normy tzv. *stratégia provizória*, bola na Slovensku násilne narušená už počas Slovenského štátu a socializmus pokračoval v jej likvidácii sústredením sa na materiálnu situáciu Rómov.

Deväťdesiate roky nepriniesli zmenu v prístupoch voči rómskemu etniku. Nadalej dominovala tendencia riešiť sociálny problém odkázaných a sociálne neprispôsobivých rómskych spoluobčanov.

Zmeny v roku 1989 postihli nadpriemerne práve rómsku komunitu. Súviselo to z novou stratifikáciou spoločnosti a nanovo definovanými sociálnymi vzťahmi, do ktorých sa väčšina Rómov nedokázala začleniť. Hoci štát po roku 1989 vytvoril sociálnu záchrannú sieť, chápanie chudoby zmenil na stav hmotnej a sociálnej núdze. Štát opäť len reflektoval iba materiálne zaopatrenie a nie sociálny štatút rizikových skupín obyvateľstva. Výsledkom bola kultúra závislosti so všetkými sprievodnými javmi ako sú pocit marginality, ohrozenia,

fatalizmu, beznádeje, absencia zmyslu plánovania sporenia, pasivita, pospolité uzatváranie sa, atď.

1.4. Rómska otázka v rokoch 1994-1998 na Slovensku

Vznikom SR v roku 1993 vznikla v strednej Európe krajina, s jednou najväčších rómskych menšín v regióne⁴. Vláda uznala právne rómsku menšinu už počas existencie Československa vo svojom uznesení č.153/1991. Ústava SR z roku 1992 zaručovala národnostným menšinám a etnickým skupinám rovnosť, základné práva a slobody a na rómsku menšinu sa mali vzťahovať aj medzinárodné ľudskoprávne štandardy. Nakoľko vznikol nový štát ochrana ľudských a občianskych práv, taktiež práv menšín neboli poňaté na dostatočnej úrovni. Nedostatky v oblasti ochrany ľudských a menšinových práv boli jednou z príčinnesplnenia kodanských kritérií pre vstup Slovenska do Európskej únie.

1.5. Obdobie rokov 1998-2002

Po roku 1998 orgány EÚ opätovne ukazovali na dlho pretrvávajúce nedostatky v oblasti riešenia problematiky rómskej menšiny.⁵ SR musela dobehnúť zameškanú demokratizáciu a odstrániť politické, sociálne a ekonomické prekážky svojho vstupu do Únie. Vláda v rokoch 1998-2002 začala serióznejšie pristupovať k problémom rómskeho etnika na Slovensku. Vytýčili sa konkrétne ciele ako napríklad čo najrýchlejšie priblíženie bývania Rómov slovenskému priemeru, zvýšenie vzdelanosti Rómov, vyzdvihnutie a rekodifikácia rómskeho jazyka.⁶ Pri riešení rómskej otázky sa malo dbať na modelovosť, komplexnosť a partnerstvo.

Po roku 1998 došlo v oblasti rómskej problematiky k pozitívnym zmenám. V r. 1999 bola spustená tzv. prvá etapa. Bola to *Stratégia vlády SR na riešenie problémov rómskej národnostnej menšiny a súbor opatrení na jej realizáciu*. Táto stratégia mala predstavovať novú koncepciu riešenia rómskeho problému s cieľom dosiahnuť dlhodobé riešenie prostredníctvom systémových opatrení. Opatrenia sa týkali nezamestnanosti, bývania, zdravotného stavu, sociálnej oblasti, školstva a iných oblastí, kde sú dôvody na zlepšenie spojené s ľudskými právami, právami osôb patriacich k národnostným menšinám, spoluprácou s mimovládnyimi organizáciami a regionálnym rozvojom. Dokument obsahoval deklaratívne politické vyjadrenia, než jasné východiská. Stratégia podľa niektorých

⁴Pozn. autorov: Slovensko spolu s Bulharskom a Macedónskom vykazuje najväčšiu rómsku komunitu na svete.

⁵: „Slovensko má reálne šance vstúpiť do EÚ medzi prvými, musí však zmenšovať priepasť medzi dobrými zámermi a ich realizáciou v praxi. Rezolúcia EP, 2001

⁶Pozn. autorov: V r. 2001 SR ratifikovala Európsku chartu regionálnych a menšinových jazykov“.

odborníkov celkovo pôsobila ako operatívny plán bez toho, aby boli konkrétne vytýčené merateľné ciele a želaný stav.

Druhou etapou v máji 2000 bola Rozpracovaná stratégia vlády SR na riešenie problémov rómskej národnostnej menšiny do súboru konkrétnych opatrení na rok 2000 –. Táto stratégia bola konkrétnejšia než predchádzajúca. Obsahovala výpočet aktivít i zodpovednosti inštitúcií na celoštátnej, krajskej, okresnej a niekde i na miestnej úrovni.. Okrem občianskeho princípu zdôrazňovala pozitívnu stimuláciu samotných Rómov

Stratégie určovali postupnosť záujmov, podľa miery naliehavosti – oblasť ľudských práv, oblasť výchovy a vzdelávania, oblasť nezamestnanosti, oblasť zdravotného stavu.. Reálne sa však prejavili problémy kvôli nejasej alokácii finančných prostriedkov na jednotlivé aktivity.

V máji 2000 bol taktiež prijatý aj Akčný plán predchádzania všetkých foriem diskriminácie, rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatných prejavov intolerancie na obdobie rokov 2000-2001. Plán sa popri osвете zameral predovšetkým na aktivity umožňujúce vzdelávanie profesijných skupín ako je: Policajný zbor SR, sudcovia, justiční čakatelia, Zbor väzenskej a justičnej stráže, prokurátori, Armáda SR, zdravotníci, sociálni pracovníci Akčný plán podporil aj konanie Národnej konferencie proti rasizmu, xenofóbii a antisemitizmu a diskriminácii v máji 2000. Vďaka spolupráci štátu a mimovládnych organizácií umožnil, minimálne formálne, plnenie jeho programov na všetkých úrovniach štátnej správy.

Priority vlády SR vo vzťahu k rómskym komunitám sa stali prvým komplexným dokumentom zameraným na zlepšenie situácie rómskej menšiny. Tento dokument vychádza z vyššie uvedených konceptov Stratégií a Akčného plánu. Riešili kultúrne a sociálne potreby rómskej komunity – vzdelávanie, podpora výstavby nájomných obecných domov a technickej vybavenosti, ovplyvňovanie verejnej mienky, zriadenie Domu Rómov.

Významnou súčasťou Priorít bol Komplexný rozvojový program rómskych osád⁷ a Program sociálnych terénnych pracovníkov⁸. Podľa nášho názoru Program sociálnych

⁷Pozn. autorov: Jednalo sa o pilotný program komplexného riešenia situácie vo vybratých rómskych osadách prostredníctvom aktivít v oblasti bývania, budovania infraštruktúry, vzdelávania, ekonomického rozvoja obcí, podpory podnikania a zvýšenia zamestnanosti. Širším cieľom programu bolo vybudovanie občianskej vybavenosti vo vybratých osadách, komunikačného spojenia s ostatnou obcou, technickej infraštruktúry, zmiernenie a postupné odstraňovanie sociálnej segregácie, vytváranie podmienok na postupnú integráciu Rómov. Program sa realizoval v 13 obciach: Bystrany, Rudňany, Spišská Nová Ves, Hermanovce, Jarovnice, Prešovská Nová Ves, Čičava, Hlinné, Jastrabie nad Topľou, Malá Domaša, Soľ, Žalobín, Nálepokovo

terénnych pracovníkov mal efektívny prínos, ktorý však netrval dostatočne dlho na to, aby mohol priniesť dostatočné výsledky.

Národný akčný plán zamestnanosti na roky 2002 a 2003 bol vypracovaný v súlade s politikou zamestnanosti EÚ a mal za cieľ zvýšiť zamestnanosť Rómov. Napriek tomu že Priority vlády SR boli významnou súčasťou rómskej problematiky ani prijatím komplexného rozvojového programu a národného akčného plánu sa nedosiahli stanovené ciele..

1. júla 2000 vláda SR prijala novelu sociálneho zákona, ktorá mala Rómov motivovať k práci a zamedziť zneužívaniu sociálnych dávok. Väčšinu dlhodobo nezamestnaných tvoria Rómovia.

Oveľa pozitívnejší dopad, ako legislatívna zmena, malo na zamestnanosť Rómov naštartovanie politiky verejnoprospešných prác v roku 2000. V systéme sociálneho zabezpečenia v SR totiž v tomto období dominoval demotivačný efekt, keďže rozdiel medzi minimálnou mzdou a životným minimom bol nepatrný. Rómom chýbali pozitívne vzory a motivácia zlepšiť si vlastnú životnú situáciu, a tak strácali základné pracovné návyky.

1.5.1. Phare a riešenie rómskej otázky

Na riešenie rómskej otázky vlastné finančné kapacity nepostačovali. EÚ, po roku 1998 pomáhala Slovensku riešiť rómsku otázku prostredníctvom fondov Phare. Národné programy určené na zlepšenie situácie rómskej menšiny sa po zmene vlády realizovali za finančnej asistencie EÚ. V roku 1998 bolo vyčlenených 450 000 euro na zlepšenie situácie Rómov na Spiši. Cieľom sa: zníženie intolerancie a zlepšenie vzťahov medzi rómskou komunitou a nerómskou komunitou v danom regióne.

- Konkrétnymi krokmi boli: rekonštrukcia materských škôl a komunitných centier, vytvorenie 50 konkrétnych pracovných miest pre rómske menšiny. V roku 2000-2001 bol realizovaný tzv. Minority tolerance programe. Bol to projekt spolufinancovaný Európskou úniou prostredníctvom fondov Phare. Mal 3 subprogramy: Školenie miestnych autorít, Verejná informačná kampaň o menšinách a médiách, Učenie sa jazykov na školách s menšinovým vyučovacím jazykom a zriadenie Vzdelávacieho informačného, dokumentačného, poradenského a konzultačného centra pre Rómov.

⁸Program bol schválený vládou v roku 2002, jeho realizácia sa začala v auguste 2002. Terénny sociálny pracovník vytvára priestor a štruktúru nutnú pre realizáciu komplexného rozvoja rómskych osád. Jeho úloha sa postupne mení od sociálneho pracovníka na komunitného organizátora.

Výskum ukázal, že slovenskí Rómovia sú na tom horšie ako ktorákoľvek iná skupina obyvateľstva na Slovensku. Chudoba slovenských Rómov je spájaná so štyrmi základnými faktormi: celkovou ekonomickou situáciou daného regiónu, veľkosťou a koncentráciou rómskej populácie v osade, podielom Rómov v osade, stupňom geografickej segregácie alebo integrácie osady a jej vzdialenosti od najbližšej dediny alebo mesta.

V období 1998 – 2002 boli zriadené aj náležité inštitúcie zaoberajúce sa rómskou otázkou. Vznikla pozícia podpredsedu vlády pre ľudské práva, menšiny a regionálny rozvoj.⁹ Dôležitým orgánom sa stala i Rada vlády SR pre národnostné menšiny a etnické skupiny, nový poradný, iniciatívny a koordinačný orgán vlády SR pre štátnu národnostnú politiku. Zriadenie hodnotíme ako pozitívny krok na to, aby sa po konečne začali hľadať dlhodobé a komplexné riešenia.

1.5.2. Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity

Koncom roka 1998 vznikol úrad,, ktorý bol špeciálne zriadený pre oblasť riešenia rómskej otázky tzv. *Úrad splnomocnenca vlády SR na riešenie problémov rómskej menšiny*, ktorý od septembra 2001 sa premenoval na *Úrad splnomocnenca vlády pre rómske komunity*.¹⁰

Postavenie Úradu bolo vymedzené článkom 1 Štatútu splnomocnenca vlády pre riešenie problémov rómskej národnostnej menšiny. Splnomocnenec navrhuje, koordinuje a kontroluje činnosti smerujúce k riešeniu problémov rómskej menšiny a po odsúhlasení vládou SR realizuje systémové riešenia na dosiahnutie rovnoprávného postavenia občanov patriacich k rómskej komunite. Dbá na dodržiavanie základných práv a slobôd zaručených ústavou a zákonmi SR, ako aj medzinárodnými zmluvami o ľudských právach. Formálne je úrad vytvorený, na druhej strane my osobne nevidíme pridanú hodnotu v tom, ako úrad splnomocnenca rieši problémy rómskych komunít.

1.5.3. Rómovia a majorita

Napriek novým stratégiám, projektom, legislatívnym aj inštitucionálnym zmenám po roku 1998 zostal vzťah Rómov a nerómov veľkým problémom. Ani zmena vládnej politiky

⁹Pozn. autorov: Do jeho kompetencie spadá okrem koordinácie otázok národnostných menšín a ľudských práv i trvalo udržateľný rozvoj, regionálny rozvoj, boj proti drogám, ochrana osobných údajov, tretí sektor. Spadá tu i koordinácia projektov Phare.

neviedla k prevratnej premene vzťahu majority k Rómom. Pretrvali latentná diskriminácia ako i rasizmus nielen v slovenskej spoločnosti, ale aj v politických kruhoch.

Príkladom nepovolenej, ale u nás bežnej diskriminácie Rómov bolo napr. zaznamenávanie „R“ v spisoch u rómskych žiadateľov o prácu. Diskriminácia neobišla ani armádu, políciu či zdravotníctvo. Pri armáde diskriminácia Rómov ovplyvňovala ich zaradenie do jednotlivých útvarov. Čo sa týka príslušníkov policajného zboru, praktiky diskriminácie spočívali predovšetkým v častom popieraní trestných činov po rasistických útokoch proti Rómom, prekrúcaní obvinení po rasistických útokoch, popieraní verejného násillia atď.

. Hnacou silou, prečo sa štát začal reálne zaoberať rómskou problematikou až v období 1998-2002, bol najmä predvstupový tlak Európskej únie.

1.6. Obdobie 2002-2006 a rómske etnikum

Slovensko v tomto období úspešne zavŕšilo európsku integráciu. Rómska problematika dominovala medzi prioritami predvstupových jednaní. Keď sa tieto úspešne skončili a SR malo členstvo v EÚ zaistené, tlak na riešenie rómskej otázky povolil.

Riešenie rómskej otázky bolo skôr len v deklaratívnej podobe, a to aj napriek programovému vyhláseniu vlády z tohto roku, ktorá je v danej oblasti dlhšie a konkrétnejšie ako v predchádzajúcom volebnom období. „Novým riešením rómskej problematiky mal byť novovytvorený Rómsky úrad v Košiciach, sieť rómskych misionárov v rómskych osadách a výstavba tzv. centrálnych budov v rómskych osadách. K jeho realizácii napokon nedošlo.

V apríli 2003 konštruktívne prijala materiál *Vyhodnotenie Priorít vlády SR vo vzťahu k rómskym komunitám za rok 2002, Stratégie vlády SR na riešenie problémov rómskej komunity za rok 2001* vyhodnocujúci kroky vlády k rómskej problematike za posledných päť rokov, čo umožnilo vypracovať *Základné tézy koncepcie politiky SR v integrácii rómskych komunít*.

Základné tézy sa stali základným teoretickým rámcom riešenia situácie rómskeho spoločenstva na Slovensku po roku 2002. Založené sú na myšlienke multikultúrnosti. Ich zámerom je konkrétnymi opatreniami dosiahnuť integráciu¹¹ a sociálnu inklúziu rómskeho obyvateľstva v SR do života majoritnej spoločnosti. Je to vôbec prvá stratégia vlády SR, ktorá vychádza z vopred stanovených zámerov a metód na ich dosiahnutie.

¹¹Pozn. autorov: *Integrácia mala Rómom zabezpečiť možnosť participovať na spoločensko-ekonomickom živote krajiny na základe rovnakých príležitostí bez ohrozenia vlastnej kultúrnej identity.*

1.6.4. Legislatívne kroky

Snaha dosiahnuť rovnocennosť rómskej minority vyvrcholila prijatím antidiskriminačného zákona 20. mája 2004. Zákon po prvýkrát komplexne upravil uplatňovanie rovnakého zaobchádzania umožnil, pozitívne ovplyvňovať oblasť dodržiavania ľudských práv rómskej menšiny a boj s diskrimináciou. Zákon umožnil prijať dočasné vyrovnávacie opatrenia, zabránil na rasistickom či etnickom princípe. Cieľom vyrovnávacích opatrení bolo zrovnoprávniť príležitosti a dosiahnuť rovnosť Rómov s ostatným väčšinovým obyvateľstvom. Konkrétnymi prijatými vyrovnávacími opatreniami na Slovensku týkajúce sa príslušníkov rómskej menšiny boli napr. program nultých ročníkov pre rómske deti a program rómskych asistentov. Rómovia svoju zlú socioekonomickú situáciu môžu konštruktívne riešiť jedine za predpokladu aktívnej politickej participácie na politickom dianí v krajine.

Vstupom SR do EÚ prestala krajina pociťovať predvstupový tlak.. Vstupom do európskych štruktúr si Slovensko otvorilo k čerpaniu nemalých finančných prostriedkov na rómsku problematiku zo štrukturálnych fondov EÚ. Na druhej strane, na Slovensku sa od 1. mája bezpodmienečne vzťahuje legislatíva EÚ, kde ako už bolo spomenuté, ochrana minorít predstavuje jednu z priorít. Slovensko, ako členský štát, tak môže byť za porušovanie a nedodržiavanie práv rómskej menšiny Úniou a jej orgánmi tvrdo sankcionované.

Pre boj s diskrimináciou a rasizmom majú veľký význam tzv. antidiskriminačné direktívy záväzné pre všetkých členov Únie. Rómskej otázky sa obzvlášť týka direktíva 2000/43/EC implementujúca princíp rovného zachádzania bez ohľadu na etnický či rasový pôvod. Táto „rasová direktíva“ legálne ošetruje nerovné zachádzanie na základe rasových alebo etnických kritérií. Na Slovensku, ani po vstupe do EÚ a prebratíu náležitej legislatívy, napriek všeobecne známej celospoločenskej latentnej diskriminácii a objektívnej kritike za porušovanie práv rómskej minority, stále nedochádza k adekvátnym postihom konkrétnych jedincov a ich činov.

1.6.5. Európske monitorovacie centrum pre rasizmus a xenofóbiu

V súvislosti so sledovaním postavenia Rómov v štátoch EÚ pôsobí v Únii monitorovacie centrum EÚ pre rasizmus a xenofóbiu – European Union Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (EUMC). Okrem iného, každoročne vydáva správu o stave rasizmu a xenofóbie v EÚ.

Na Slovensku, podobne ako aj v iných európskych krajinách neexistuje zber dát indikujúcich etnický pôvod, a tak sú rasizmus, diskriminácia a predsudky na etnickej báze veľmi problematicky dokázateľné. Táto skutočnosť prispieva k nízkemu postihovaniu diskriminujúcich subjektov.

Pokračovanie.